

центральною компонентом є пристрасть, а інтимність та відповідальність – відсутні. Отже, цей тип любові є розщепленим, фрагментарним. На думку З. Фрейда любовні відносини цього типу є спрощеними, оскільки в їх основі лежить лише принцип задоволення [5].

Серед дівчат з негармонійних родин частіше зустрічаються відносини з чоловіками, які побудовані за типом симпатії. В цьому випадку присутнім є лише компонент інтимності. Отже, дівчата відчувають психологічну та емоційну близькість, прив'язаність до партнера, що може бути компенсацією відсутності цих елементів в батьківській родині. Але такі компоненти, як пристрасть та відповідальність, є відсутніми при цьому типі стосунків, що надає їм значення дружніх. Але цей тип відносин є характерним для пубертатного періоду становлення сексуальності, отже, є показником затримки психосексуального розвитку.

Також для дівчат експериментальної групи характерним є переживання рокової любові, для якої характерним є поєднання компонентів пристрасть та відповідальність, але відсутня емоційна близькість, отже, ці відносини є формальними.

Висновки. Дисгармонійність батьківської родини може виступати чинником, який накладає негативний відбиток на гендерні установки та атитюди дівчат перехідного періоду становлення сексуальності. Про це свідчить надмірна поширеність таких установок щодо стосунків з чоловіками, як “ізоляція” та “незалежність”. При аналізі атитюдів було виявлено: серед дівчат експериментальної групи поширеним є сприйняття чоловіка як друга або функціонального об’єкта, відсутність атитюду “сексуальний об’єкт”, що свідчить про психосексуальну незрілість. Крім того, образ чоловіка у дівчат, що виховувалися в дисгармонійних родин, є спрощеним, недиференційованим. В психологічних очікуваннях щодо образу чоловіка переважає, з одного боку, фемінізація, а з іншого – амбівалентність оцінки, що є наслідком статевої травми, отриманої в батьківській родині. Крім того, необхідно зазначити, що у дівчат з дисгармонійних родин було виявлено певні порушення психосексуального розвитку. Для досліджуваних експериментальної групи характерним є переживання любові за типами пристрасть, симпатія та рокова, в структурі яких відсутні певні компоненти, що призводить до фрагментарного розщеплення любовного почуття.

Список використаних джерел

1. Васильченко Г. С. Общая сексопатология / Г. С. Васильченко. – М.: Медицина, 1977. – 352 с.

2. Романова Н. В. Тест “Рисунок мужчины и женщины” // Н.В.Романова // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 3. – С. 38-44.
3. Тайсон П. Психоаналитические теории развития / П.Тайсон, Ф. Тайсон. – Екатеринбург, 1998. – 528 с.
4. Шапарь В. Б. Психодиагностика отношений между родителями и детьми / В. Б. Шапарь. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 432 с.
5. Энциклопедия глубинной психологии. – Том 1. Зигмунд Фрейд / Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 1998. – 800 с.

The article was devoted to the research of gender attitudes and settings about relationships with men among young girls from harmonious and disharmonious families. The distribution of expectations about the image of men, was demonstrated. The differences in the perception of female image among young girls from control and experimental groups were determined. The features in the structure of love among the subjects were identified.

Key words: gender attitudes, disharmonic family, the structure of love, the male image.

Отримано: 17.03.2010

УДК 159.922

Л.В.Дзюбко

Психологічні проблеми переходу учнів з молодшої до основної школи

Стаття присвячена особливостям перехідного періоду з молодшої до середньої ланки загальноосвітньої школи. Висвітлено особливості ситуації розвитку і навчання дітей на цьому етапі навчання. Наголошено, що підґрунтям психологічної готовності до навчання в основній школі є психовікові новоутворення молодшого шкільного віку. Розглянуто особливості молодших підлітків (вікові, індивідуальні). Наведено причини і зовнішні прояви дезадаптації до середньої школи. Проаналізовано причини можливих труднощів у навчанні дітей цього перехідного періоду. Наведено складові готовності до навчання в середній школі.

Ключові слова: психологічна готовність до навчання в середній школі, перехідний період з молодшої до основної школи, молодший підлітковий вік.

© Л.В.Дзюбко

911

Стаття посвячена особливостям периода перехода от младшего к среднему звену общеобразовательной школы. Подчеркнуты особенности ситуации развития и обучения учащихся на этом этапе школьной жизни. Новообразования младшего школьного возраста рассматриваются как основание психологической готовности к обучению в средней школе. Рассмотрены особенности младших подростков (возрастные, индивидуальные). Проанализированы причины возможных учебных трудностей у детей в этот переходный период. Представлены составляющие готовности к обучению в средней школе.

Ключевые слова: психологическая готовность к обучению в средней школе, переходный период из младшей в среднюю школу, младший подростковый возраст.

Постановка проблеми. Успішність навчально-виховної роботи в сучасній школі залежить від урахування специфіки психологічних особливостей учнів у перехідні періоди їх життєдіяльності. Одним з таких періодів є перехід з початкової школи до основної, коли суттєво змінюється соціальна ситуація навчання.

Аналіз фахової літератури і масової шкільної практики свідчить про те, що психологічна неготовність учнів до переходу в 5 клас на сьогодні є проблемою. Цей перехід сприймається як досить важкий період як з точки зору вчителів, і самих школярів. Вчителів хвилюють негативні поведінкові прояви п'ятикласників, падіння успішності. Діти ж, за даними наукових досліджень, відчувають адаптаційні труднощі, подібні до тих, які вони відчували на самому початку шкільного навчання при вступі до 1 класу. В літературі цей період називають по-різному – перехідним періодом, “мікрокризою п'ятих класів” тощо. Але сутність полягає в тому, що психологічна неготовність до нових вимог, до подолання труднощів адаптаційного періоду сприяє не тільки негативному ставленню до школи і до навчання, але й погіршенню соматичного і психологічного здоров'я школярів. Разом з тим, перехід до середньої школи співпадає з початком підліткового віку, що може загострити вже існуючі проблеми дітей, посилити негативні прояви, які складають зміст так званої “проблеми п'ятих класів” [1; 4; 5; 8; 10; 13].

Отже, недостатня розробка теоретичних і прикладних аспектів даної проблеми, практичні потреби сучасної загальноосвітньої школи зумовили вибір теми нашого дослідження.

Метою даної роботи є висвітлення психологічних особливостей і проблем школярів у період переходу з молодшої до основної школи.

Загальнотеоретичні положення досліджуваної проблеми були розроблені в наукових працях Л.І. Божович, Л.В.Виготського, І.В. Дубровіної, Д.Б. Ельконіна, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка. Онтогенетичні аспекти цієї проблеми висвіт-

лювались в роботах Т.Н.Князевої, Н.В. Лебедевої, Л.Б.Слугіної, Д.І.Фельдштейна, Г.А.Цукерман. Розвиток дітей 9–12 років в контексті навчальної діяльності досліджували В.В. Давидов, О.О.Денісова, С.С. Занюк, А.К.Маркова, К.Н. Поліванова, Л.І.Теплова, Г.А.Цукерман, Ю.М.Швалб, Д.Б. Ельконін.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показав, що дітей перехідного періоду від молодшої до середньої освітньої ланки деякі автори відносять до молодшого шкільного, а деякі до підліткового віку. Відповідно до концептуальних положень вітчизняної психології вважаємо, що діти 10–12 років є молодшими підлітками, знаходяться в передкризовій ситуації щодо психічного розвитку, в критичному періоді щодо особистісного розвитку і в перехідній ситуації соціального навчання. Тому цей період має свої психологічні особливості. В цей час відбуваються вагомі зміни зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку.

Наприкінці початкової школи дитина має бути особистісно, психологічно і функціонально готовою до переходу до наступної освітньої ланки. Тому сформованість новоутворень молодшого шкільного віку – це та основа, на якій буде базуватися цей перехід.

Відзначимо новоутворення.

1. Довільність, усвідомленість та інтелектуалізація всіх психічних процесів, їх внутрішнє опосередкування. Виявляється (наприклад, у когнітивному розвитку) у переході від стадії конкретних до стадії формальних операцій, перевазі гіпотетико-дедуктивного над емпірико-інтуїтивним підходом до вирішення задач, у появі стратегії пошуку і організації інформації.

2. Усвідомлення власних змін, розвиток рефлексії. Рефлексивність, наприклад, мислення виявляється у здатності усвідомлювати процеси свого мислення, мисленнєві, мовленнєві і мнемонічні стратегії. Розвиток рефлексії виявляється і у тому, що формуються свої власні уявлення про особистісні здібності і характеристики, які визначають популярність у класі [6; 7; 8; 10; 13].

У зв'язку з подальшим формуванням рефлексії у віці 9–12 років відбуваються специфічні зміни інтелектуально-особистісного розвитку дітей. Здатність до рефлексії (в різних її формах) дитини цього віку, – це достатньо усвідомлена, суб'єктивно значуща внутрішня психічна основа, яка є підґрунтям і змістовним аспектом суб'єктності дитини на етапі переходу від молодшого до підліткового віку. Основним її змістом є аналітичні, порівняльні та оціночні дії дитини, спрямовані на себе. Це виявляється (спостерігається) у здатності до аналітичного порівняння і оцінки своїх висловлювань і дій у співставленні з діями і висловлюваннями інших людей (звичайно, на рівні віку).

Подальший розвиток рефлексії у сфері самосвідомості призводить до важливого і, на думку багатьох авторів, центрального вікового новоутворення підлітка – “відчуття дорослості”. Воно виявляється у новій особистісній позиції по відношенню до:

- навчальної діяльності (стати суб’єктом власної навчальної діяльності, усвідомлено виявляти вольові навчальні зусилля тощо);
- школи і вчителів (перехід від рольових, конформних з боку дитини відношень до відношень міжособових тощо);
- однолітків (формування соціальної зрілості, конструктивності у взаємодії з однолітками з метою зайняти бажане статусне положення тощо).

Отже, розвиток рефлексії виявляється у всіх аспектах шкільного життя – інтелектуальному, соціальному і особистісному [3; 6; 10;].

Інтелектуальна рефлексія є одною з форм усвідомленого ставлення до власних можливостей і виявляється у здатності аналізувати, порівнювати і оцінювати свої потенційні і реальні дії під час вирішення інтелектуальних завдань, у співвіднесенні своїх розумових можливостей із рівнем складності цих завдань.

Соціальна рефлексія пов’язана із співвіднесенням власних можливостей із завданнями у сфері суспільних відношень.

Особистісна рефлексія спрямована на оцінювання своїх власних індивідуальних особливостей і потреб. Вона є базисною складовою “Я”-концепції в цілому і образу “Я” зокрема [4; 7, с. 8; 8; 10].

Пріоритетним у передпідлітковому віці стає розвиток соціально-особистісної рефлексії, що призводить до зміни типу суб’єктності – переходу від орієнтації на умови задачі до орієнтації на суб’єкт дії. Саме це дозволяє школяру на новому етапі навчання зайняти активну суб’єктивну позицію щодо власної навчальної діяльності. Мається на увазі здатність до рефлексії і вміння вчитися самостійно – визначати межі своїх можливостей, шукати шляхи виходу за ці межі, знаходити нові способи дій. В 5 класі навчальна діяльність вперше набуває для школяра особистісного смислу. Отже, можна говорити про рефлексію як новоутворення молодшого шкільного віку, яке є провідним у розвитку всіх сторін психічного розвитку під час переходу від молодшого шкільного до підліткового віку [6; 7, с. 9; 8, с. 45].

Розвитку особистісної рефлексії на сьогодні приділяється недостатньо уваги. На думку Г.А.Цукерман, якщо ця лінія рефлексії не буде закладена на початку і не стане провідною до кінця початкової школи, перехід до середньої школи неминуче буде проходити з кризовими проявами [13].

Психологічні проблеми дітей під час перехідного періоду від початкової школи в середню можуть бути пов’язані як з об’єктивними змінами в організації навчально-виховного процесу, так і з особистісними процесами, характерними для молодшого підліткового віку (передкризового періоду, предуберату).

До об’єктивних змін в організації навчально-виховного процесу можна віднести такі:

- 1) сам факт переходу в середню освітню ланку, який висуває нові вимоги до дитини, що підкреслюється вчителями і батьками;
- 2) проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог з боку вчителів; невміння ними враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей тощо);
- 3) кабінетна система навчання;
- 4) збільшення навчального навантаження (поява нових навчальних дисциплін, інший рівень викладання матеріалу (більш теоретичний), що вимагає нового типу мислення; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроку; розширення обсягу навчальної інформації тощо);

5) нові однокласники (якщо дитина змінила школу або в клас прийшли новенькі).

Ці нові і досить різкі зміни умов навчання у середніх класах можуть виступати причинами дезадаптації п’ятикласників [1; 3; 6; 9; 10;].

До вікових особливостей молодшого підліткового віку відносимо таке:

- індивідуальну (між різними дітьми) та інтраіндивідуальну (що характеризує різні сторони розвитку однієї дитини) асинхронність у розвитку;
- переорієнтацію спілкування з дорослих на однолітків (провідна діяльність);
- розвиток у напрямку нового рівня самосвідомості, розвитку особистісної рефлексії, “Я-концепції” (центральне вікове особистісне новоутворення);
- у когнітивному розвитку – мислення рефлексивне, розвиток йде у напрямку дискурсивності, абстрактності, теоретичності і системності мислення;
- у моральному розвитку – некритичність засвоєння групових норм, перенесення оцінки вчинку на особистість в цілому, полярність моральних оцінок (“біле – чорне”).

Перехід від дитинства до підліткового віку, який збігається із переходом до середньої школи, характеризується бурхливими проявами як у зовнішньому, так і у внутрішньому житті дитини.

Зовнішні прояви найбільш помітні і заважають не тільки вчителям, а й самим учням. Це непосидючість (або ж надмірна повільність), розгальмованість, імпульсивність, підвищене відволікання, забудькуватість, неуважність, крикливість, зниження працездатності, ігнорування зауважень (або ж надмірна чутливість до них), підвищена тривожність тощо. В основі внутрішньої перебудови лежить фізіологічний розвиток організму. Зміна соціальної ситуації навчання та зміна внутрішньої позиції школяра призводять до кризи самооцінки та мотиваційної кризи. Відбувається подальший розвиток самосвідомості і рефлексії.

Проблеми розвитку психологічної готовності дітей до навчання в середній школі, безумовно, пов'язані із резервами молодшого шкільного віку. Провідною діяльністю молодшого шкільного віку є навчальна. Саме сформованість навчальної діяльності, всіх її компонентів, засвоєння дитиною навчального матеріалу є своєрідним показником готовності до навчання в середній школі. У віці 9 – 12 років у навчальній діяльності відбувається становлення школяра як активного і мотивованого суб'єкта цієї діяльності, отже, цей віковий період є сензитивним для формування основних якостей навчальної суб'єктності [7; 8; 10].

Навчальна діяльність молодших підлітків – це не тільки діяльність по засвоєнню знань і умінь, це й засіб формування мотиваційно-потребової сфери учня. Порушення в цій сфері впливають на утруднення переходу учнів з початкової до основної школи.

Одним з важливих дієвих мотивів будь-якої діяльності є інтерес до неї. За даними Л.І.Божович, у випускників початкової школи виявлено зниження інтересу до навчання. Однією з причин цього є “недоліки змісту і організації початкового шкільного навчання”. Під час переходу до основної школи відбувається падіння загального позитивного ставлення до школи, тому що воно значною мірою вже задоволено. Навчальна діяльність за своєю психологічною суттю вже не є провідною на цій ланці онтогенезу, що може бути однією з причин зміни ставлення підлітків до навчання. Тому під час переходу до середньої ланки шкільне життя учня не повинне обмежуватися тільки навчальною діяльністю, особливо у тій формі, яка була в початковій школі. Наприкінці початкової школи діти вже засвоїли роль учня і внутрішньо дозріли до розширення зони своєї самостійності. Вчителі ж середньої ланки часто не враховують це, а лише закріплюють стару роль учня, ніяк не розширюючи її навчальних можливостей. Вже наприкінці початкової школи, і тим паче в середній, важливо залучати учнів до взаємного контролю, оцінювання як виконаних робіт, так і способів їх виконання [1; 6; 7; 8].

Зниження інтересу до навчання наприкінці початкової школи змінюється очікуванням позитивних приємних змін. Дослідження засвідчили, що в 5-му класі діти сподіваються “почати нове життя”, намагаються добре вчитися, щоб отримати схвальні оцінки батьків і вчителів (зовнішній мотив), бачать себе здібними до того чи іншого предмета (однак враховують при цьому суб'єктивне ставлення, а не реальні здобутки) [10].

Зростання невдоволеності молодших підлітків навчальною діяльністю проявляється у погіршенні їх емоційного самопочуття. Саме байдужість, а не хвороблива емоційна реакція на погану оцінку, свідчить про втрату суб'єктивного значення не тільки навчання, але й школи в цілому. Причинами негативного ставлення до навчання можуть бути:

- своєрідна реакція підлітка на невдачі;
- виникнення сильного захоплення, інтересу, що безпосередньо не пов'язаний із навчанням;
- негативний приклад товаришів [8].

Великі очікування дорослих (батьків, вчителів) щодо навчальних досягнень дітей можуть призвести до протилежного результату – таким дітям більш складно справитися з навчальним навантаженням, вони стають тривожними, невпевненими у собі. Завищене почуття відповідальності відчувається учнем як постійний страх невдачі, що може сприяти формуванню мотивації уникнення невдачі (непродуктивної, що гальмує розвиток), стати причиною серйозних внутрішніх конфліктів.

Отже, на рубежі підліткового віку молодші підлітки усвідомлюють важливість і необхідність навчання, але відчувають незадоволеність від навчальної діяльності, що характеризується суб'єктивним збільшенням труднощів, відчуттям перевантаження і стомлення, зниженням інтересу до навчальних дисциплін. Несформованість особистісного самовизначення підсилює вірогідність виявлення різних утруднень під час переходу з початкової до основної школи.

Серед причин можливих труднощів у навчальній діяльності молодших підлітків можна назвати такі.

1. Вікові обмеження та індивідуальні особливості учнів, які не враховують вчителі середньої школи під час навчальної роботи (недостатній рівень розвитку мислення та інших пізнавальних процесів, несформованість необхідних мисленевих дій і операцій – аналізу, синтезу, недостатній мовленнєвий розвиток, недоліки уваги і пам'яті, недостатня сформованість довільності, емоційності, імпульсивності, недостатній рівень розвитку дрібної моторики, хворобливість тощо).

2. Об'єктивні зміни в організації навчально-виховного процесу.
3. Відсутність наступності між вимогами початкової і середньої освітньої ланки, як в плані навчання (більш складний рівень викладання матеріалу, опосередкованість знань, які необхідно засвоїти, збільшення його обсягу, інтенсифікація уроку і прискорення його темпу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, відсутність в учня об'єктивних критеріїв успішності-неуспішності виконання завдання.), так і в плані вимог до поведінки школярів.
4. Недостатня навчальна підготовка у попередній період (прогалини в знаннях, формальне засвоєння навчального матеріалу тощо).
5. Несформованість компонентів навчальної діяльності.
6. Особливості навчальної мотивації (падіння навчальної мотивації і інтересу до навчання, утруднення знаходження особистісного сенсу учіння, переважання зовнішньої, спрямованої на уникнення невдачі мотивації).

Наявність наведених вище труднощів свідчать про відсутність готовності до переходу в середню школу як психологічного утворення.

На думку Д.І.Фельдштейна, психологічна готовність – це концентрація сил особистості, спрямованих на здійснення необхідних дій. Структура психологічної готовності являє собою складне утворення, яке характеризується як особистісними компонентами (особливостями мотивів, ставлень до діяльності; наявністю якостей, важливих для успішного виконання діяльності тощо), так і операціональними (система знань, умінь, навичок). Особистісний і операційний компоненти готовності до діяльності взаємопов'язані – рівень практичної (операційної) готовності значною мірою залежить від особистісної орієнтації на цю діяльність. Виокремлюють три рівні вивчення психологічної готовності до діяльності: функціональний (враховується рівень розвитку психічних функцій, необхідний для якісного виконання діяльності), особистісний (якості особистості) та комплексний (функціонально-особистісний).

Незважаючи на те, що комплексний підхід дає можливість розглядати проблему як складне багатоаспектне утворення, в дослідженнях переважає функціональний підхід, який дозволяє вирішувати проблему на практичному дидактичному рівні [11; 12].

Висновки

Успішне вирішення завдання переходу учнів до середньої освітньої ланки є актуальною і складною теоретичною і практичною проблемою.

Об'єктивні зміни організації навчально-виховного процесу та вікові і особистісні особливості дітей можуть викликати ускладнення переходу з молодшої до середньої школи.

Феномен психологічної готовності до навчання в основній школі в тому, що, виступаючи показником досягнутого рівня психічного розвитку за початковий період шкільного навчання, це новоутворення включає у себе комплекс важливих психічних якостей, кожна з яких є психовіковим новоутворенням молодшого шкільного віку.

Складовими готовності до навчання в середній школі можна вважати сформованість навчальної діяльності і успішне засвоєння навчальної програми початкової школи; сформованість новоутворень молодшого шкільного віку (довільності, рефлексії, понятійного мислення у відповідних вікових формах); наявність особистісних утворень молодшого підлітка у дитини 4-го класу, зокрема якісно нових взаємин із дорослими і однолітками.

У молодшому підлітковому віці має бути успішно завершено вирішення завдань періоду дитинства. Це буде міцним підґрунтям для входження у кризу підліткового віку. У навчанні в цей період необхідно зосередитись на розвитку навчальної діяльності, уміння вчитися на іншому якісному рівні (в середній школі), уміння і бажання самостійно здобувати нові знання і навички – тобто на формуванні у школяра основних якостей навчальної суб'єктності.

Психологічна готовність до навчання в основній школі розглядається як один з можливих психологічних механізмів, який дозволить учню адекватно прийняти ту нову ситуацію діяльності і спілкування, в яку йому належить увійти напередодні кризового періоду. Цілеспрямоване формування у попередній стабільний період розвитку (тобто у молодшому шкільному віці) психологічної готовності до навчання в основній школі сприятиме частковому або повному усуненню виявів підліткової дезадаптації.

Вирішення проблеми переходу до навчання в середню школу дозволить виявити психологічні умови і механізми, що визначають успішне входження п'ятикласників у нову соціальну ситуацію навчання; уникнути синхронізації освітньої і вікової кризи у дітей; цілеспрямовано і послідовно готувати до переходу на другу ланку загальної освіти всіх учасників навчально-виховного процесу (дітей, батьків, вчителів); допоможе вчителям початкової і середньої ланки усвідомити наступність і перспективність у навчанні і вихованні дітей на цьому перехідному етапі.

Перспективи дослідження: побудувати і запропонувати модель дослідження психологічних проблем переходу до навчання з молодшої до середньої освітньої ланки.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Под редакцией Д. И. Фельдштейна; Вступительная статья Д.И.Фельдштейна. – 2-е изд./ Л.И. Божович. – М.: Издательство “Институт практической психологии”, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1997. – 352 с.
2. Булах І.С., Хомич Г.О., Виногородський А.М., Сабанадзе І.О. Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації учнів: Навчально-методичний посібник. – К.: КДПУ ім. М.П.Драгоманова, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г.С.Сковороди, 1997. – 180 с.
3. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г.В.Бурменская, Е.І.Захарова, О.А.Карабанова и др. – М.:Издательский центр “Академия”, 2002.
4. Дзюбо Л.В. До питання наступності розвитку дітей в періоди вікових криз / Л.В.Дзюбо // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія/ За ред. С.Д.Максименка. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – Т. X, Вип. 12.
5. Дзюбо Л.В. Наявність і збереження здоров'я дитини як умова її повноцінної адаптації до шкільного життя / Л.В. Дзюбо // Тези доповідей науково-практичної конференції за міжнародною участю “Медико-екологічні та соціально-гігієнічні проблеми збереження здоров'я дітей в Україні” (10 – 11 вересня 2009 року). – К., 2009. – С. 114 – 118.
6. Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Справочник психолога средней школы. Серия “справочники”/ О.Н.Истратова, Эксакусто Т.В. – Ростов н /Д: Феникс, 2003. – 512 с.
7. Князева Т.Н. Психологическая готовность ребенка к обучению в основной школе: структура, диагностика, формирование/ Т.Н.Князева. – СПб.: Речь, 2007. – 119 с.
8. Лебедева Н.В. Психологические основы подготовки младших школьников к обучению в основной школе: Учебное пособие по спецкурсу / Н.В.Лебедева. – Псков: ПГПИ, 2004. – 136 с.
9. Основи практичної психології / В.Панок, Т. Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
10. Практическая психология образования: Учебное пособие. – 4-е изд./ Под ред. И.В.Дубровиной. – СПб.: Питер, 2006. – 592 с.
11. Психология современного подростка / Под ред. Д.И.Фельдштейна. – М., 1987.
12. Фельдштейн Д.И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития // Вопросы психологии. – 1998.
13. Цукерман Г.А. Десяти-двенадцатилетние школьники: “ничейная земля” в возрастной психологии //Вопросы психологии. – 1998. – № 10. – С.17-25.
14. Цукерман Г.А. Что развивает и чего не развивает учебная деятельность // Вопросы психологии. – 1998. – № 5. – С. 68-81.

Article is devoted to the peculiarities of the transition from junior to secondary schools. The specific situation of development and learning of students at this stage of school life are emphasized. Objective changes in the organization of the educational process, age and individual characteristics of children, which may cause difficulties in the transition from primary to secondary school are distinguished in the article.

Key words: psychological readiness to learn in high school, transition from junior to high school, junior adolescence.

Отримано: 22.02.2010